

VLASTIMIL VÁLEK

ČASOVÉ ASPEKTY V MEMOÁROVÉ LITERATUŘE

Česká vzpomínková literatura je velmi důležitou a početnou součástí našeho literárního vývoje; je značně rozmanitá tvarově i obsahově a realizuje se přes množství nejrůznějších literárních forem. Shrneme-li vzpomínkové knihy, které byly vydány jen ve 20. století, napočítáme několik set svazků; přitom produkce memoárové literatury roste, což vyplývá např. ze srovnání vzpomínek vydaných před druhou světovou válkou a po ní.¹ Je ovšem pravda, že mezi vzpomínkovými knihami jsou značné rozdíly co do kvality, rozsahu i způsobu zpracování, že vedle memoárů ideově i obsahově závažných a dokumentárně hodnotných najdeme publikace, které jen opakuji a rozměňují už známá fakta; to je dáno osobou pamětníka, mírou jeho účasti na společenském, politickém či kulturním životě země, schopností adekvátně, srozumitelně a působivě vykreslit dobu, na niž vzpomíná. Při této značné rozmanitosti má však memoárová literatura rysy, které jsou pro ni jako celek příznačné. Jednomu takovému důležitému rysu bychom chtěli v našich úvahách věnovat pozornost.

Nejvlastnější jádro vzpomínkové literatury se vyznačuje tím, že autor memoárů jakéhokoliv typu (ať už mluví o sobě nebo o svých přátelích, známých, o době, kterou prožil, o instituci, již byl členem apod.) vypráví vždy o *minulosti*. Memoárová literatura tedy rozprostírá před čtenářem už proběhlé, skončené děje. Tento názor vyslovují shodně všichni badatelé. Zároveň je jim však jasné, že o minulosti nevyprávějí pamětníci bezprostředně, ihned, ale s jistým — delším či kratším — časovým odstupem. O téže události může pamětník vypovídat po různě dlouhém časovém období. Délka času, který uplyne mezi dobou, kdy se události odehrály, a dobou, v níž memoárista svědectví sepisuje, je pro interpretaci minulých dějů značně důležitá: poznamenává a formuje subjektivní pisatelovu pravdu. Hned na první pohled se tedy ve vzpomínkách objevují dvě časové roviny. Autor prožívající události a autor písící o nich jsou

¹ Srovnej autorův článek *Frekvence poválečné české memoárové literatury*, SPFFBU, 1981, D 28, 7—17.

lidé s různými životními zkušenostmi, s rozdílným vztahem k životu, ke skutečnosti — a proto i s rozdílným vztahem k době, kterou již prožili a z níž vybírají fakta jako svědectví toho, co bylo, co se skutečně stalo. Zdeňka Havránková to vyjadřuje takto: „Fakty dění, s nimiž autor paměti pracuje, jsou složkami dějů už proběhlých ve vzdálené nebo bližší minulosti, úseků života už prožitých, v čase ukončených. Autor je do značné míry těmito fakty veden, ale je jimi i omezený. Zbavují ho do jisté míry ‚ničím neomezované fantazie‘; jeho ‚Lust zum Fabulieren‘, prostá rozkoš z vyprávění, je podřizována faktickému materiálu. Mohli bychom říci, že je mnohdy materiálem ‚znásilňován‘, mnohdy určitým způsobem životní materiál ‚znásilňuje‘ sám. V dobrém i špatném smyslu slova.“² Autorka zde vyjadřuje správnou myšlenku, že autor je omezován fakty dění, ale že sám (ať už vědomě či nevědomě) tato fakta deformuje. Deformace je nesporně dána také odstupem mezi časem dění a časem zpracování faktů.

Také Albín Bagin zdůrazňuje „přítomnost medzčasového faktoru. Paměti sú totiž vždy evokáciou minulosti alebo rozpráváním o nej a zakladajú sa v tomto zmysle na odlišení času udalosti a času rozprávania. Ich vzdialenosť môže autor využiť pri interpretácii a hodnotení príslušných faktov tým, že sa oprie o vlastné alebo sprostredkované poznanie, nadobudnuté v životnom úseku medzi časom udalostí a časom rozprávania. [...] Všetky pamäti sú poznačené napätím medzi ja ‚žítym‘ a ja ‚memoáristovým‘; rozdiely spočívajú len v miere explicitnosti časového odstupu.“³ S memoáry jako s knihami, které vypovídají o minulosti, pracuje rovněž Ivan Kusý.⁴ Také autor této stati upozornil na otázku časových rovin uplatňovaných v memoárech podrobněji už v kandidátské disertaci *Poválečná česká memoárová literatura* (Brno 1973, str. 100—103, strojopis), kde rozšířil problematiku o třetí časovou rovinu, o níž ještě v tomto článku pojednáme, a okrajově v některých svých statích.⁵ V. Kardin v knize *Segodnja o včerašnem* poznamenává: „No čto takoje memuary, kak ne ‚nevudumannyje rasskazy o prošlom‘?“⁶ A uveďme ještě názor polského badatele Jana Trzynadlowského, který se podrobně zabýval strukturou memoárů: „Pamiętnik, zgodnie z poczynionymi wstępnie spostrzeżeniami, to spojżenie w przeszłość, zasadnicze panowanie nad materiałem, redakcyjna zasada selekcji, wyeksplikowanie treści przedstawionych i narracyjna forma podawcza. W następstwie tych faktów można stwierdzić, że pamiętnik operuje w zasadzie metodą relacji retrospektywnej.“⁷ Podobné bychom mohli citovat další teoretické práce a zjistili bychom, že všechny

² Zdeňka Havránková, *Příspěvek k poetice memoárů jako útvaru uměleckého*. Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury XIII, 1969, 70.

³ Albín Bagin, *Pokus o charakteristiku memoárovej literatury*. Slovenská literatúra 24, 1977, 174—175.

⁴ *Memoáre ako svědectvo rozhrania*. Slovenská literatúra 26, 1979, 217—238.

⁵ *K problematice poválečné české memoárové literatury*. Česká literatura 19, 1971, 452—478; *Některé otázky vztahu poválečné české memoárové literatury k literatuře krásné*. Literárněvědné studie. Profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám. Brno 1972, 223—235.

⁶ Moskva 1961, 58.

⁷ *Struktura relacji pamiętnikarskiej*. In: *Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigonia*. Kraków 1961, 579.

podtrhují uvedený rys memoárů. Tento rys si však uvědomují i sami autoři (např. Josef Lada ve *Vzpomínkách z dětství*, Vilém Mrštík ve *Zlaté niti*, Jiří Taufer v knize *Strana, lidé, pokolení* atd.).

Zdálo by se tedy, že zabývat se otázkou časových rovin v memoárové literatuře je zbytečné a řešení tohoto problému nemůže vnést do bádání o vzpomínkách a do jejich hodnocení nic nového. Vyjděme však ještě jednou z myšlenky Zd. Havránkové: „Rozdíl mezi časem vyprávění a mezi časem dění, třebaže v obou případech je subjektem autor, nás opravňuje k zjištění, že fakta hrdinou prožitá a vyprávěčem vyprávěná nejsou plně totožná. Život vyprávěný není eo ipso identický s životem prožitým.“⁸ V českém poválečném materiálu se to velmi výrazně projevuje na pamětech příslušníků levé umělecké avantgardy. Tento časový posun, kombinovaný se snahou vyjádřit to, co minulá doba dala současnosti, čím ji předjímal, a také „hybridnost a variabilita znaků memoárové literatury“ (termíny Zd. Havránkové) způsobují, že je vytvořen prostor pro netradiční memoárový žánr, pro posun vzpomínek směrem k umělecké literatuře. Dochází totiž ke konfrontaci času, kdy proběhl děj memoárů — a tento děj je jako minulý vždy v memoárech podán —, a času, v němž pamětník vzpomíná — a k němu se zase vztahují zobrazené události, přes tento čas jsou autorem interpretovány. Domníváme se však, že zde hraje roli ještě třetí časová rovina, tj. čas, v němž jsou paměti vnímány čtenářem. Tato časová rovina je „nejsoučasnější“ a jediná se vlastně neustále mění. Není to rovina pomínutelná, protože od doby sepsání a vydání konkrétních pamětnických svědectví přinesla věda nové poznatky o minulosti, byly nalezeny a odhaleny nejen nové materiály o době zobrazované ve vzpomínkách, ale i o osobnosti pamětníka, došlo k výkladům a k interpretacím dějů vyložených v memoárech — tzn., že se obohatila čtenářova vědomost o minulosti a že výklad této minulosti dostal podobu podminěnou současnosti.

Dospíváme tedy k názoru, že paměti se mohou týkat přinejmenším tři časové roviny: *čas dění* (tj. doba, kdy pamětník události prožíval), *čas vyprávování (zpracování)*, který je vzdálen více či méně od času dění a vzniklý mezičasový faktor (A. Bagin) ovlivňuje výběr a interpretaci faktů; obě uvedené časové roviny úzce souvisejí s autorem memoárů, on sám se na nich osobně podílí, jsou určeny vzhledem k jeho osobě. Další časovou rovinou je *čas vnímání (čtení)* paměti čtenářem. Také mezi časem vyprávění a časem vnímání je jistý časový rozdíl, který modifikuje vnímatelův výklad paměti. Tato časová rovina je důležitá z hlediska čtenáře, autor se na ní už nemá možnost podílet, konkrétní pamětnický zápis zůstává stejný.

Kvůli přesnosti by však bylo možno rozlišovat ještě mezi *časem vyprávění* a *časem vydání* paměti, protože ani tyto dvě roviny nemusejí být shodné. A. Bagin např. upozorňuje, že „doba vzniku paměti bývá nezriedka časove vzdialena od doby ich vydania, ba uverejnenie často spadá do rokov po autorovej smrti. Dielo tak vzniká v určitom spoloč-

⁸ Op. cit., 74. Viktor Šklovskij to z hlediska autora vzpomínek formuluje v knize *Vzpomínky na vzpomínky* (Praha 1972) takto: „Vždycky se zdá, že svět, v němž žijeme dnes, existoval i dříve. A zatím byly jiné ulice...“ (str. 9).

skom a literárnem kontexte, no zaraďuje sa do odlišných vývinových súvislostí“.⁹ Čas vnímání je tedy poznamenaný nejen čtenářem samým, ale i dobovým kontextem, který působí na fakta uváděná v pamětech.

Pro danou problematiku časových rovin v memoárové literatuře můžeme vytvořit přehledné schéma:

čas dění mezičasový faktor čas vyprávění (zpracování)	účastní se sám autor
mezičasový faktor (čas vydání paměti, pokud je doba vyprávění a vydání rozdílná) mezičasový faktor čas vnímání (neustále se mění)	účastní se vydavatel a čtenář

Uvážíme-li, že memoárové dílo může fungovat jako paměti jen tehdy, uplatní-li se mezičasový faktor mezi časem dění a vyprávění, je-li tedy pamětníkem interpretována už prožitá minulost, ukončená v čase, pak je možno připustit, že některé další žánry stýkající se s memoáry mohou za jistých okolností fungovat druhotně jako okrajová součást memoáristiky, i když samozřejmě v plné míře paměti nahradit nemohou. Jde o žánry, které v souvislosti s memoáristikou uvádí např. Jan Trzynałowski¹⁰ — deník a korespondenci. A. Bagin správně v souvislosti s mým článkem *Některé otázky vztahu poválečné české memoárové literatury k literatuře krásné* říká, že „tieto útvary však v primárnej podobe postrádajú dôležitú črtu memoárovej literatúry (a tým aj kritérium „memoárovosti“): prítomnosť medzičasového faktoru“, a pripouští, že do oblasti memoáristiky se dostávají „až sekundárne — v čase svojho neskoršieho publikovania“.¹¹ O to mi v uvedené stati šlo: upozornit, že soubor korespondence i vydaný deník zastává v jistém smyslu funkci memoárů.¹² Čas dění a čas vyprávění je v podstatě totožný, je použito synchronní metody zpracování, ovšem vydaný soubor korespondence nebo publikovaný deník vycházejí často se značným časovým odstupem od času dění a mezičasový faktor je dán právě tímto odstupem, je jím alespoň v jisté podobě nahrazen. Pro vnímatele to znamená, že chápe dílo jako sdělení o minulosti. Chybí zde ovšem jeden časový filtr (tím je u paměti čas vyprávění, kdy autor podává minulost sitem své současnosti), ten je však často nahrazen pořadatelem či vydavatelem. Zkreslení, způsobené vydavatelem nebo pořadatelem, je ovšem jiné, než dává pamětem sám autor. Domníváme se, že správně upozorňuje Jan Trzynałowski na některé styčné plochy mezi

⁹ *Vlastný životopis G. K. Zechentera-Laskomerského (K otázke typu memoárovej literatúry)*. Slovenská literatúra 22, 1975, 527.

¹⁰ V citované stati *Struktura relacji pamiętnikarskiej*. V souhlase s ním považujeme i my tyto žánry za okrajový útvar memoáristiky.

¹¹ Albín Bagin, *Pokus o charakteristiku memoárovej literatúry*. Slovenská literatúra 24, 1977, 174–175.

¹² Podrobněji se touto otázkou zabývá Hana Horká v doktorské disertaci *Deník jako literární žánr*. Brno 1980. Strojopis.

dopisem a pamětní ve stati *List i pamiętnik, dwie formy wypowiedzi osobistej*.¹³

Jestliže jsme v souvislosti s deníkem a souborem korespondence mluvili o vyprávění synchronním, můžeme v souvislosti s pamětní mluvit o vyprávění retrospektivním. Podle názoru Trzynadlowského však existuje ještě tzv. metoda kombinovaná, kterou rovněž v pamětech nacházíme. „Metoda relacji różnoczasowej występuje wówczas, gdy autor pamiętnika przyjmuje zmienny punkt widzenia, gdy, co więcej, rozmaicie kształtuje przedmiot swego przedstawienia. Taki „pamiętnik kombinowany“ sięga swobodnie zarówno po relację monograficzną, jak i albumową, za przedmiot relacji obiera życie własne na tle otoczenia lub zespól wydarzeń w stosunku do zapisującego, posługuje się podawczą formą narracyjną lub okazionalną adnotacją dzienną (diariuszową) — znak różnorodnej genezy pracy pisarskiej. W następstwie w tego rodzaju pamiętniku występują różne perspektywy czasowe, stąd stosowana metoda relacji różnoczasowej.“¹⁴ Protože i tato problematika souvisí s časovými rovinami přítomnými v memoárech, pokusme se o schematické znázornění věci. Vzhledem k tomu, že stejné postupy používá také literatura krásná a že velká část memoáristiky stojí na pomezí mezi literaturou dokumentární a krásnou a že používá forem literatury krásné, srovnajme zjednodušeně (tj. jen s uvedením některých žánrů) zmíněné postupy v obou případech. Tabulka tak bude instruktivnější.

	literatura memoárová		literatura krásná	
	čl subjekt	čl objekt	čl objekt	čl subjekt
vyprávění synchronní	deník	deník určený autorem k vydání (reportáž)	uměl. reportáž, črta, fiktivní deník	lyrická poezie
	korespondence			
vyprávění retrospektivní	autobiografie	biografie vzpomínky paměti vzpom. sborník beletrizované	román povídka fiktivní paměti paměti	autobiografický román
vyprávění kombinované	paměti kombinované paměti — fejetony		některé útvary moderní lyrizované prózy některé typy zbeletrizovaných memoárů	

Mezi jednotlivými kategoriemi uvedenými v tabulce jsou vzájemné přechody a souvislosti (např. mezi reportáží a uměleckou reportáží, autobiografií a autobiografickým románem, deníkem a lyrickou poezií, pamětní a románem atd.), ty však zde kvůli přehlednosti nenaznačujeme.

¹³ Obsaženo v knize *Male formy literackie*. Wrocław 1977, 82–97.

¹⁴ *Struktura relacji pamiętnikarskiej*. In: *Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigonia*. Kraków 1961, 583.

Zamysleme se nyní souhrnně nad jednotlivými časovými rovinami a mezičasovými faktory zejména z toho hlediska, jak ovlivňují dokumentární a literární hodnotu memoárové literatury a jak působí při vystižení atmosféry doby, postoje autora a jeho současníků k dobovým událostem, protože právě to je podstatná složka memoárové literatury. Fakta uvedená ve vzpomínkách si může čtenář ověřit v dobovém tisku a v archivních a jiných dokumentech, ovzduší doby a výpověď o autorovi je však v pamětech jedinečná a nelze ji nahradit.

Čas dění je pro memoárovou literaturu výchozí. Je to čas, který pamětník osobně prožil a o němž později vypovídá. Tento čas má svou přesnou chronologickou posloupnost, sled událostí v něm je dán časovou řadou. Pamětník při jeho prožívání neměl od událostí odstup, nedokázal často odlišit problémy z hlediska průběhu dalšího života důležité od nedůležitých. Toto rozlišení činí až dodatečně, retrospektivně. Přitom pamětník sám neměl vliv na uspořádání, kompozici událostí odehrávajících se mimo jeho osobní život. Tento čas dění se u deníku a korespondence kryje s časem vyprávění. Konkrétní události jsou ve vzpomínkách později autorem při jejich popisování často datovány, a tak je čtenář seznámen s jejich souřadnicemi v čase. Prožité události tvoří uzavřený časový celek: uplynulý děj má svůj počátek (nejdříve od data narození, ovšem pamětník může z autopsie vzpomínat až na dobu pozdější; když někteří pamětníci zabíhají do doby před svým narozením a mládím, jako např. Alena Ladová ve vzpomínkách na svého otce, činí tak podle sdělení z druhé ruky, a nejde již v pravém slova smyslu o memoárové záznamy), průběh a konec (nejblíže k autorově současnosti může být z memoárového hlediska „včera“). Nejširší možný časový úsek zobrazený v memoárech může být celý uplynulý pamětníkův život, přičemž důraz bývá kladen na dětství a léta mladosti (např. Josef Lada, první díl Plávkových pamětí) a zejména na léta plné zralosti a pracovní činnosti (u memoárů autobiografického typu), popřípadě na účast při významných dějinných událostech nebo na setkání s významnými lidmi (např. Josef Holeček, Čestmír Jeřábek, Ludvík Svoboda, Jiří Taufer aj.).

To jsme však již u času vyprávění (*psaní*), který je pro vyznění memoárů a dokumentární hodnotu i pro výpověď o autorovi nejvýznamnější. Mezi časem dění a vyprávění je časový odstup, který působí přes pamětníka i na způsob zachycení prožité minulosti. Pamětník se ocitá v novém společenském kontextu, který ovlivňuje jeho názory, získává nové životní zkušenosti, které určují výběr událostí a jejich hodnotovou hierarchii. Proto o téže době vydávají pamětníci rozdílná svědectví, poznamenaná nejen jejich účastí na událostech, ale i časem vyprávění. Je podstatné, zda autor vypráví o minulosti s malým časovým odstupem (platí to např. o válečných memoárech, jež pamětníci sepisují poměrně bezprostředně, ale k nimž se potom někdy vracejí s větším časovým odstupem a novým hodnocením), nebo po delší době, zda ve věku poměrně mladém, nebo až ve stáří, a také v jaké konkrétní společenské a politické situaci. Čas vyprávění si volí autor sám, zatímco čas dění je dán. Volba času vyprávění může být vyvolána vnějšími impulsy (sociální objednávkou, výročí událostí aj.) nebo i vnitřními pohnutkami (stářím a odtud vyplývající snahou o rekapitulaci vlastního života, touhou vyložit a obhájit svou minulost,

vysvětlit pohnutky k činům, objasnit zkreslené představy o minulosti atd.).

Pamětník chápe minulý děj jako celek, proto s ním často jako s celkem pracuje. Svědectví nepodává v plynulém časovém toku, ale vybírá jen některé útržky. Nedodrhuje přitom vždy chronologický sled a přechází z času do času (Nezval) nebo si vyhrazuje právo „vstoupit klidně do kterékoli kapitoly a otevřít v ní nový průchod ke kterémukoli osudu, který se kdy profal s mým“.¹⁵ Nejčastější porušování časového sledu událostí se děje tam, kde pamětník vypráví o osobách, s nimiž se setkal, a evokuje při záznamu prvního setkání ihned jejich minulost i vzpomínky na budoucí setkání; postava je tak exponována v delším časovém úseku, do krátkého prostoru jsou sřetěženy všechny události, které se jí týkají, i když to časové realitě neodpovídá (tento postup najdeme u V. Nezvala, J. Taura aj.). Potom se autor vrací zase do základní časové linie svého vyprávění, což někdy čtenáři připomíná („Ale abych se zase vrátil ke svému mládí“¹⁶) nebo volí jinou poznámku („Toto všecko mi napadlo v hodině, co jsem Antonína očekával“¹⁷). Jinak jsou často události zejména v rozdrobených vzpomínkách nebo v pamětech s převažujícím dokumentárním rázem datovány, aby čtenář věděl, na jakou dobu se vzpomíná (srov. např. Fr. Halas st., *Kemka*; Č. Jeřábek, *V paměti a v srdci*; K. Sabina, *Vzpomínky*; J. Taufer, *Strana, lidé, pokolení*; *Paměti babičky Kavalírové*; sborník 1921; široký okruh válečných pamětí aj.). Přesné časové údaje nejsou většinou vkládány do vzpomínek na dětství, což však souvisí také s tím, že dětství je zpracováno celistvě a často beletrizovanou formou. Stejný přístup k uvádění časových údajů mají i paměti zbeletrizované; v nich pamětník spíše vystihuje dobovou atmosféru, než aby konkrétně datoval a rozebíral události minulých let (viz V. Nezval; *Kouzelný proutek* J. Rybáka nebo také některé části Holečkova *Pera*, soustředěné monotematicky a zpracované beletristicky).

Čím víc se čas dění přibližuje času vyprávění, tím menší bývá rozdíl mezi pravdou objektivní a převažující pravdou subjektivní. Silný úvahový prvek, který je u některých pamětí běžný, stojí často jakoby mimo čas. Přes tento úvahový prvek jsou minulé děje spojovány s pamětníkovou současností, protože i paměti chtějí mluvit k současnosti a ovlivnit ji.

Problematika času vyprávění je ještě značně širší (mísení časových rovin, využívání deníků a korespondence v pamětech; čas psaní může být rozložen na delší časový úsek nebo se k pamětem může autor vracet a doplňovat je, jak to činí J. Lada, atd.). Je to časová rovina, v níž se nejbezprostředněji projeví pamětníkovo subjektivní já, přes něž vydává svědectví především o sobě.

Poslední časová rovina, která může ovlivňovat recepci pamětí, je *čas vnímání*, tj. doba, kdy jsou paměti čtenářem přijímány; rovněž mezi časem vyprávění a časem vnímání je jistý odstup, který neustále narůstá. Ke vztahu *dílo* — autor přistupuje nový vztah: *dílo* — čtenář. Tato rovina

¹⁵ Jiří Taufer, *Strana, lidé, pokolení*. Praha 1962, 157.

¹⁶ František Halas st., *Kemka. Vzpomínky bývalého textilního dělníka*. Praha 1950, 27.

¹⁷ Karel Sabina, *Vzpomínky*. Praha 1937, 139.

už tedy nevychází z textu samého; podmiňují ji mimoliterární skutečnosti a podílejí se na ní komponenty stojící mimo autora a mimo jeho knihu. Memoáry se včleňují do nové společenské, politické a literární situace. To způsobuje, že některé dosud zasuté složky paměti jsou aktualizovány a jiné jsou zatlačeny do pozadí. Vzpomínkové výpovědi jsou vzhledem k čtenářově současnosti různě vykládány. Toto pojetí minulosti vychází ze soudobých potřeb společnosti, která využívá především ty pasáže, jež souzněji s jejími snahami.

Vnímání memoárů přes čtenářovu současnou časovou rovinu znamená především kritický přístup k pamětníkové interpretaci (tj. k oné rovině, do níž pamětník promítl svou současnost, v níž vzpomínky psal), s kterou se střetává jeho, tj. čtenářova interpretace. Skutečné autentické děje tedy přecházejí přes dvojitý časový filtr — přes současnost autorovu a přes současnost čtenářovu. Je možné rozdílné vnímání paměti jedním čtenářem v různých od sebe vzdálených časových intervalech. Domníváme se proto, že při hodnocení memoárů je třeba brát v úvahu nejen čas dění a čas vyprávění, ale i čas vnímání paměti jako důležitou složku. Změněným časem vnímání se může stát i to, že dílo původně čtenářem posuzované jako dokumentární posunulo se v průběhu let až do oblasti literatury krásné tím, že v nynějším čtenářově povědomí nově přijímá estetický rozměr, který do něho původně vkládán nebyl (Paměti babičky Kavalírové, Deníky děti aj.). Tento posun by byl těžko vyložitelný bez časové roviny vnímání literárního díla, v níž se vzpomínky dostávají do literárního kontextu příznačného pro danou dobu. Stejně může dojít i k posunu opačnému. Dílo, které nemá schopnost rezonovat s potřebami doby a s estetickým čtenářovým vkusem, postupně zapadá a ponechává si funkci dobového dokumentu sloužícího spíš odborníkům. Materiál uložený do paměti může také zastarat a paměti se stanou jen ilustrací minulé doby; jindy může nastat situace, že svědectví, která nemají co říci době, v níž je čtenář vnímá, jsou vzhledem k ní antikvována, a jsou proto vyřazena z oběhu (totéž se týká i paměti posuzujících minulost z pozic takového světového názoru, s kterým se neztotožňujeme).

Zmíněné skutečnosti týkající se vzpomínek harmonují i se způsobem hodnocení uměleckého literárního díla, které se někdy v průběhu doby mění; každá doba totiž na artefaktu hodnotí a vyzvedává jiné složky, které s ní korespondují, které ji posilují a podporují. Vzpomínkové práce podléhají těmto proměnám méně, protože jsou co do významu jednoznačnější, přesto však ty složky, které směřují k literatuře krásné, podílejí se na možnosti rozdílné interpretace. A uvážíme-li, že memoárová literatura je žánr labilní s variabilními znaky, musíme připustit, že také čas vnímání se podílí na hodnocení a vyznění memoárů i na jejich faktografické ceně a podnětnosti.

Paměti jsou literární žánr, pro který je typický rozdíl mezi časem dění a časem vyprávění. Události zachycené v memoárech procházejí jak sítem doby, tak sítem autora a čtenáře. To poznamenává jejich dokumentární, ideovou i uměleckou hodnotu. I když s rozvojem vědy a vzdělání obyvatel ztrácejí víc a více paměti svůj dokumentární charakter, zůstávají vždy svědectvím o době, svědectvím o osobě pamětníka, o jeho názorech, o jeho

vztahu k současnosti, dokladem zápasů, tužeb a snah; postihují dobovou atmosféru, jejíž vůni a chuť v dokumentech nenalézáme. Časové roviny promítnuté do vzpomínek se výrazně na celkovém vyznění paměti a na jejich hodnotě podílejí. Proto je k nim třeba při hodnocení paměti přihlížet a posoudit, jak se promítly do celkového plánu memoárového díla.

ZEITASPEKTE IN DER MEMOIRENLITERATUR

Der Kern der Memoirenliteratur wird dadurch gekennzeichnet, daß der Verfasser von Memoiren jedes beliebigen Types immer über die Vergangenheit erzählt. Die Memoirenliteratur zeigt also dem Leser die schon vergangenen, beendeten Geschichten. Über die Vergangenheit erzählen die Zeitgenossen nicht unmittelbar, aber nach einem längeren oder kürzeren Zeitabstand. Das Intervall zwischen den abgespielten Ereignissen und deren Beschreibung (d. s. g. Zwischenzeitfaktor) ist für die Interpretation der Erinnerungen von großer Bedeutung. Der Zeitgenosse bewertet die Vergangenheit von dem Standpunkt der Gegenwart, sucht aus und erklärt die Fakten auf Grund seiner neuen Lebenserfahrungen und so werden diese gewissermaßen entstellt (der Unterschied zwischen der objektiven und subjektiven Wahrheit entsteht). So werden in den Memoiren zwei Zeitebenen gezeigt: *die Zeit des Geschehens* (als sich die Ereignisse abgespielt haben) und *die Zeit des Erzählens* (wenn der Verfasser über die Vergangenheit erzählt). Gleichzeitig macht uns der Verfasser auf die weitere Zeitebene aufmerksam, die sich außer den Erinnerungen des Autors befindet, und zwar auf *die Zeit des Wahrnehmens* (des Lesens) der Memoiren vom Leser. Diese dritte Zeitebene, die immer geändert wird, hat auch ihren Einfluß auf das Ausklingen der Memoiren, weil der Leser die Memoiren von dem Standpunkt seiner Gegenwart und seiner Erfahrungen beurteilt und kritisch bewertet. Die Memoiren werden in einen neuen gesellschaftlichen und literarischen Kontext eingegliedert, der sie beeinflußt. Alle diesen drei Ebenen wirken auf den dokumentarischen, ideellen und literarischen Wert der Memoiren.

